

કાન્તિ ભટ્ટ

પરિવર્તન

A person who does not understand another's silence will not understand his words either.

• Martin Luther

માર્ટિન લ્યુથર પાંચસો વર્ષ પહેલાં જન્મેલા જર્મન ઋષિ હતા. તે કચડાયેલા માનવો માટે લડતા હતા. તેમના સૂત્રનો સાદો અર્થ છે: ‘માનવીના શબ્દોને સમજવા માટે તેની શાંતિને-ચૂપકીટીને પણ સમજવી જોઈએ...કોઈ માણસ તમારો અન્યાય સહન કરીને લાંબો વખત ચૂપ રહે છે. પણ તમારો અન્યાય સહન કરીને તે શાંત રહે તો તેની શાંતિને નબળાઈ સમજશો નહીં. તે રીતે તમે કર્મચારી હો અને ભૂલ કરી ત્યારે તમારા ઉદાર શેઠ તમને ઠપકો આપવાને બદલે તત્કાળ ચૂપ રહે તો તે ચૂપકીટીથી ભરમાશો નહીં. દરેક અન્યાયનો સરવાળો થાય છે. અન્યાયનું વળતર વ્યાજ સાથે આપવું પડે છે. કોઈ માણસ આખું વર્ષ ચૂપ રહે અને વર્ષ આખરે તમને એક જ વખત કડવાં વચનો કહે ત્યારે તમે એ કડવાશને પી શકશો તો જ તે માણસની વર્ષભરની ચૂપકીટીનું રહસ્ય પામી શકશો. કુદરતનું રૂઢ સ્વરૂપ સમજવા માટે કુદરત શાંત રહે છે ત્યારે તેની શાંતિનું રહસ્ય સમજવું જોઈએ. જો આ બંને વાત તમને સમજાઈ જશે તો યુદ્ધ કે ક્રાંતિ, જીત કે હાર, દોસ્તી કે દુશ્મની અને સુખ કે દુઃખમાં તમે બીજા લોકો સાથે પ્રેમથી રહી શકશો.

જીવનમાં પરિવર્તન ક્યારે આવે? સ્થૂળ ચીજોમાં ઘણું પરિવર્તન આવ્યું છે પણ માનવીના મનમાં કે જીવનમાં સાચું પરિવર્તન આવ્યું છે ખરું? સૌપ્રથમ વાત તો એ કે હજારો વર્ષથી આપણે અનેક સૂત્રો સાંભળતા આવ્યા છીએ. ‘ક્ષમા વીરનું આભૂષણ છે’ એ સૂત્ર છે. જૈનો પર્યુષણ પછી મિચ્છામિ દુક્કડમ કહીને ક્ષમા માંગે છે. પણ ક્ષમા આપી શકે તેવું ઉદાર મન છે ખરું! મહાન ફિલસૂફ જિદુ કૃષ્ણમૂર્તિ મુંબઈ આવેલા ત્યારે તેમને બે પ્રશ્નો પૂછાયેલાં : ‘અમને દુઃખ લાગી જાય કે માહું લાગી જાય કે કોઈના તરફથી ઓછું આવી જાય તો શું કરવું?’ પ્રથમ પ્રશ્નનો જવાબ તેમણે આપેલો:

‘દુઃખ લાગી જાય ત્યારે કંઈ જ કરવાની જરૂર નથી સૌપ્રથમ તો દુઃખ લાગી જાય ત્યારે તેમાંથી છૂટવાની કોશિશ ન કરવી. દુઃખ લાગે, ઓછું આવે કે ખોટું લાગી જાય ત્યારે તેનાથી પલાયન થવા દારૂ પીવો ફિલ્મો જોવી, જૂનાં ગીતો સાંભળવા કે ત્રીજી વ્યક્તિની દોસ્તી શોધવી વગેરે કોઈ હરકત ન કરવી. જૂનું છોડીને નવું શોધવું તે પરિવર્તન નથી. જૂનાને બરાબર ઓળખવું જોઈએ. દુઃખને પહોંચી વળવાનો એક જ રસ્તો છે અને તે એ કે દુઃખને ભેટવું. જ્યારે આપણે દુઃખથી ભાગીએ છીએ ત્યારે આપણે દુઃખની મહાનતાને સમજતા નથી. જો તમારે દુઃખથી છૂટવું હોય તો તમને લાગેલા દુઃખને ભૂલવા માટે કંઈ ન કરવું, દુઃખ થકી જે કંઈ થતું હોય તેની આડે અવરોધ જ મૂકવો. દુઃખથી દૂર જવાને બદલે દુઃખની નજીક રહેવું. તે દુઃખથી છૂટવાનો શ્રેષ્ઠ રસ્તો છે. અંદરથી અને બહારથી તમારે સતત તમને લાગેલા દુઃખના સાક્ષી રહેવું જોઈએ.’

આ જવાબ સાંભળીને તુરંત બીજા શ્રોતાએ પ્રશ્ન કર્યો. ‘હું આપને ઘણા સમયથી સાંભળી રહ્યો છું. તમે દુઃખથી ભાગી છૂટવું તેમ કહો છો પરંતુ એવું કંઈ મારાથી બનતું નથી. મારામાં કંઈ પરિવર્તન આવ્યું જ નથી. પરિવર્તન માટે મારે શું કરવું?’ કૃષ્ણમૂર્તિએ કહ્યું, ‘ઓહ, તમે મને સાંભળો છો ત્યારે ગંભીરતાથી સાંભળો છો ખરા? તમારી સમસ્યાઓ ઘણી છે અને તમે એમાં સપડાઈ ગયા છો. પરંતુ તમને પરિવર્તન શું કામ જોઈએ છે? શું તમને જીવન વિશે વિચારવાનો સમય મળે છે ખરો? તમારા જીવનની ભાગદોડમાંથી થોડોક પણ શ્વાસ લો છો? તમે જીવનના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં હો, પણ થોડી વાર થોભી જાઓ. તમારી આજુબાજુ જુઓ. કદાચ તમને વૃક્ષ, આકાશ, પર્વત, પાણીનો ધોધ કે ફૂલ દેખાય. એ ફૂલ તરફ તમે કદી જોયું છે? મને લાગે છે કે સાહેબ તમે તમારા જીવનનું સંપૂર્ણ ધ્યાન અમુક ક્ષણ માટે આજુબાજુની કુદરતને નીરખવામાં આપ્યું નથી. આપણે અહીં જીવન વિશે વાતો કરીએ છીએ. વિચારો વિશે વાતો કરતા કે કોઈ સિદ્ધાંતની ચર્ચા કરતા નથી. આપણે તો પૂર્ણતાને જોઈએ છીએ. આખા જીવનને ચારે બાજુથી જોઈએ છીએ. જીવનને ચારેબાજુથી જોવા જેવી ફૂરસદ હોય અને તમારી આજુબાજુની સૃષ્ટિને નીરખવાની દૃષ્ટિ હોય તો આપોઆપ પરિવર્તન આવે છે. તમારે બહુ થોડાં વર્ષ જીવવાનું છે, પણ જેટલાં વર્ષ છે તે પૂરતાં છે. તેને વેડફશો નહીં. જીવન પ્રત્યે ધરપતથી જુઓ. સૃષ્ટિને જુઓ ત્યારે દિલ દઈને જુઓ. આ સાચું પરિવર્તન છે.’